

Anna Gironella i Delgà

DONES ALS CLAUSTRES. MONESTIRS I CONVENTS FEMENINS A LA GIRONA MEDIEVAL

L'objectiu d'aquest treball és donar a conèixer les diferents comunitats religioses femenines de la Girona medieval, intentar explicar les diverses formes de viure la religió que proposaven i entendre el context en què apareguren, evolucionaren i, en alguns casos, es transformaren. Per a moltes dones medievals l'entrada en un monestir o convent fou una alternativa, escollida o imposada, honorable al matrimoni, però també una via per tenir accés a la cultura i al poder polític i social, així com per tenir capacitat de decisió sobre les seves propietats i les seves vides.

A final del segle XV, moment que clou aquesta anàlisi, a Girona hi havia tres comunitats religioses femenines que s'havien anat instal·lant a la ciutat d'ençà del segle XI i tenien bastant ascendència sobre la població. El monestir de benedictines de Sant Daniel, el de Santa Clara i el de les monges bernardes, de Cadins, eren les cases de religioses que quedaven, però no les úniques que la documentació apunta que havien existit. Per a totes tres comunitats la fi del segle XV també suposà un final, o l'inici de noves etapes, que anunciava els canvis que el Concili de Trento imposaria a tots els monestirs femenins de l'occident cristià a mitjan segle XVI.

Entre 1488 i 1492 les tres comunitats van abandonar, d'una manera o altra, algunes definitivament, els seus claustres: les benedictines ho van fer per participar en actes cívics, algunes clarisses en van ser expulsades i les bernardes van deixar el seu monestir de l'Empordà per instal·lar-se a Girona.

1. Breu història del monacat en època medieval

El monacat, monaquisme o vida monàstica és un fenomen comú en diverses religions i que es pot remuntar a l'Antic Egipte. És l'estil de vida d'aquells homes i dones que, sols o en comunitat, es retiren de la societat o del món per consagrar-se a Déu; per això en el monaquisme es distingeix entre eremitisme o cenobitisme, respectivament. Aquesta vida de retir es caracteritza principalment per l'ascetisme i la recerca constant de la perfecció espiritual.

El monaquisme cristià va néixer entre els segles III i IV en els territoris orientals de l'Imperi Romà. Ja en aquells moments alguns homes i dones es deslligaven de les seves famílies i propietats per adoptar un estil de vida d'extrema austeritat i imitar l'exemple de Jesús, és a dir, per assolir els ideals evangèlics de perfecció i amor a Déu.

La primera forma de monaquisme fou la dels eremites, que escollien la soledat per viure, en alguns casos fugint de les persecucions que patien els cristians i cercant refugi en deserts i muntanyes. A partir del segle IV es va començar a generalitzar la convivència en comunitats, model que es va anar estenent arreu de l'Imperi Romà. També des dels seus orígens, el cristianisme va exercir una forta atracció per a les dones; moltes van crear comunitats de cèlibes, formades per vídues i solteres que rebutjaven l'obediència filial i el matrimoni, i predicaven la nova fe.

Sant Pacomi, monjo cenobita, fou el primer a redactar una regla –entesa com a conjunt de normes de convivència– per a les comunitats monàstiques, però la que

s'imposà fou la de Benet de Núrsia, fundador del monestir italià de Montecassino. La seva era una regla pensada per a homes, però que s'adoptà també en el cas de les dones. A partir d'aquell moment, a principis del segle VI, es pot definir el monaquisme com a l'experiència dels monjos o monges que viuen en comunitat sota l'autoritat d'un abat i seguint la disciplina establerta per una regla.

La regla de Sant Benet aviat es va difondre arreu del món cristià i durant segles el model monàstic benedictí fou quasi exclusiu. La regla benedictina es resumia en l'*ora et labora*, que concedia una importància primordial a l'oració, al treball i a l'estudi. Els monjos havien de ser autosuficients a nivell econòmic i intel·lectual, per això conreaven les seves terres i copiaven i estudiaven llibres per augmentar les seves biblioteques. També establia la clausura –entesa com a obligació de viure al monestir– i la separació entre dones i homes, evitant les comunitats monàstiques mixtes on convivien monjos i monges; i donava la direcció espiritual i material dels monestirs a un abat o abadesa a qui dotava de potestats per interpretar certs aspectes de la regla, com els que feien referència al tipus d'alimentació i al vestuari en funció de la situació geogràfica del monestir.

La regla de Sant Benet va servir també per limitar certes experiències espirituals, especialment femenines, com les comunitats de cèlibes; de fet, la progressiva estructuració i institucionalització del cristianisme va comportar que les jerarquies, masculines, anessin canalitzant aquest tipus d'experiències cap al monacat, que havia de ser l'única via per a les dones que volien dur una vida religiosa.

En els comtats catalans, com arreu de l'Europa occidental, l'expansió i la consolidació del monaquisme benedictí es donà especialment a partir del segle IX i X. Les fundacions benedictines foren afavorides per monarques i nobles, moguts per interessos espirituals, polítics i socials, que col·locaven com a abats i abadesses els seus propis fills i filles o altres familiars. Els càrrecs abacials comportaven un augment de prestigi i propietats, de poder i influència de les seves nissagues, alhora que els monestirs rebien favors i protecció dels potentats laics. També cal assenyalar el paper vertebrador de territoris que van exercir: tot i estar instal·lats en zones aïllades, lluny de ciutats i centres habitats, anaren atraient famílies pageses i altres treballadors al seu voltant. Aquests segles, doncs, van ser de plenitud del monacat benedictí: les abadies anaren acumulant patrimoni i esdevingueren grans senyories, acumularen llibres i coneixements i esdevingueren centres culturals cabdals.

Però el monaquisme benedictí no donà sortida a totes les vocacions religioses i en els territoris catalans, a més de donats, eremites i cenobites, trobem *deodicatae* i *deovotae*: dones, majoritàriament, que es dedicaven a la vida religiosa, individualment o col·lectivament, sense estar subjectes a comunitats monàstiques reglades. En molts casos vivien en cel·les en nombre reduït, sovint una mare amb la seva filla i alguna amiga, que havien decidit retirar-se elles soles al bosc o a la muntanya per menar una vida d'oració i de treball compartit, lluny del món.

A més, el creixent poder econòmic i polític dels monestirs els havia anat allunyant dels ideals evangèlics de

pobresa i perfecció i, a partir del segle XII, començaren a prendre força corrents religiosos que reclamaven a l'Església, entre altres qüestions, el retorn a la pobresa evangèlica. Aquestes aspiracions derivaren en la reforma monàstica del Cister, que canalitzà dins l'ortodòxia aquests ideals de retorn a la senzillesa de la primitiva regla de Sant Benet. En aquest procés molts ermitoris masculins i femenins foren l'embrió de comunitats cistercenques, fórmula preferida per les jerarquies eclesiàstiques per a les dones que volien dur una vida religiosa.

Aquests corrents crítics o de renovació nasqueren just quan la vitalitat econòmica es desplaçava del camp cap a les ciutats, cada vegada més dinàmiques i importants, i quan la creixent població laica urbana reclamava noves formes de viure la religió, de manera més directa i personal i no tant mediatitzada per clergues i monjos, com acabem de veure en el cas de les eremites. Davant d'aquests nous moviments de l'església i de la societat van néixer els ordes mendicants, com els dels franciscans i dominics, que propugnaven un altre estil de vida religiosa en comunitat: si el model monàstic cercava l'aïllament, els mendicants s'instal·laven al bell mig de les ciutats per atendre els seus habitants. Els ordes mendicants també es caracteritzaven per l'adopció de la pobresa absoluta, tant a nivell individual com col·lectiu: renunciaven a tenir propietats i es dedicaven a captar per tal d'aconseguir allò necessari per viure. No obstant això, la pobresa absoluta es va anar mitigant i aviat van acceptar donacions i lloguers i l'ús de rendes per al seu manteniment.

Aquests nous ordes responien també a la necessitat de predicar per contrarestar la influència dels moviments he-

terodoxos i de les heretgies que s'havien anat estenent. Per tant, eren ordes més imbricats en la societat: predicaven, feien de confessors, vivien de la caritat, etc. Retornaren al model de vida dels apòstols de predicació i de pobresa. Substituïren els monestirs aïllats i la vida contemplativa dels monjos benedictins pels convents urbans i la vida activa, motiu pel qual foren aviat afavorits i promoguts per la burgesia de les ciutats.

En aquest context de renovació espiritual, amb forta presència femenina, el camí de sant Francesc i els frares franciscans o framenors, l'exponent més clar de la nova vida religiosa; no es considerava adequat per a les dones, que no podien predicar ni celebrar oficis religiosos i, a més, no es veia adequat que demanessin caritat. Per això santa Clara va recollir el llegat de sant Francesc i el va adaptar en femení, creant una regla expressa per a les comunitats de clarisses o damianites.

De fet, les comunitats mendicants van encarrilar les inquietuds espirituals de molts laics i laiques que havien inventat noves formes de viure la religió: beguines, murades o recluses que vivien com eremites en cel·les a la ciutat; fórmules no tan extremes com confraries de laics dedicades a l'oració i a la pràctica de la caritat, o donats i donades que, sense dir vots, vivien i treballaven en institucions assistencials. Un cas paradigmàtic fou el de molts beguinatges femenins, comunitats de dones que s'agrupaven sense professar vots per tal de resar i dedicar-se a l'ensenyament i a la caritat i que poc a poc van haver d'adoptar una regla i el guiatge espiritual d'un sacerdot. La religió ja no era monopoli de clergues i monjos, per tant, la vocació

no només es manifestava en la professió d'uns vots, sinó que es crearen noves fórmules de religiositat.

Vista aquesta panoràmica general, podem copsar algunes constants referides al monacat femení d'època medieval. En primer lloc cal considerar que no fou només una alternativa al matrimoni o un mecanisme de les nissagues nobles per estendre la seva influència. Els monestirs femenins eren espais on les dones podien desenvolupar la seva espiritualitat i la seva vida al marge dels homes, on podien exercir de senyores feudals de ple dret i on podien crear llinatges femenins.

La majoria de dones entraven molt joves als monestirs, per pròpia voluntat o, amb més freqüència, per voluntat dels seus progenitors i familiars. Però també podien respondre a la crida d'una vocació o a una elecció pròpia: «Dentro de estos claustros protegidos y santificados, las mujeres podían librarse de las descalificaciones intelectuales atribuidas a su sexo. [...] Podían usar sus mentes, leer los grandes textos, escribir sus propias palabras y pensamientos.» (Anderson, Zinsser, 2000). En molts casos el monacat fou una opció triada per dones adultes, vídues, que es retiraven a un monestir cercant un espai on poder viure la seva devoció o un refugi per a la seva vellesa. Cal pensar, a més, que la clausura que establia la regla benedictina significava l'obligació de viure en un monestir, però no el rebuig al món.

Una altra constant que percebem en aquesta evolució és que sovint les formes acceptades de vida religiosa foren insuficients per a molts homes i, sobretot, moltes dones, i per aquest motiu anaren creant noves manifestacions d'es-

piritualitat, algunes al límit de l'ortodòxia, tot i que la majoria foren transformades en comunitats subjectes a una regla i a unes autoritats masculines. De fet, les monges, ja des de la regla de sant Benet, quedaren supeditades a nivell espiritual als homes, atès que només els homes podien ser ordenats clergues i celebrar els oficis religiosos.

Si a nivell espiritual els homes exercien la *cura monialium*, la cura de les ànimes de les monges, dins els monestirs elles, i sobretot les abadesses, tenien suficient autonomia per administrar els seus patrimonis i dirigir les seves vides. No obstant això, aquestes facultats sovint generaren tensions amb les autoritats masculines, que buscaren vies per exercir un control més directe sobre les monges i les seves propietats i per limitar-los-hi les llibertats. En la majoria de casos en què els calgué fer evident i imposar el control sobre les comunitats femenines, els arguments esgrimits eren la debilitat de les dones o la seva tendència al relaxament i a les conductes deshonestes. Un dels moments clau en aquest procés és el decretal *Periculosus*, promulgat el 1298 pel papa Bonifaci VIII, que va comportar limitacions a les sortides de les monges i la imposició de procuradors masculins per administrar els patrimonis monàstics.

2. Un precedent del segle X?

El desenvolupament del monacat femení a la Girona medieval s'insereix en aquesta evolució general que acabem de descriure. Durant el segle IX aparegueren els primers monestirs a les terres gironines, fenomen paral·lel al

progressiu avanç de la monarquia franca primer i les dinasties comtals catalanes després, a mesura que feien recular els sarraïns i calia estructurar el territori. Entre d'altres, ens interessa especialment la fundació del primer monestir femení, Sant Joan de les Abadesses, efectuada el 885 pels comtes de Barcelona, Guifré el Pelós i Guinedilda, on col·locaren la seva filla, Emma, encara una nena, que més tard en seria abadessa fins a la seva mort l'any 942.

A la ciutat de Girona no tenim constància de cap monestir o precedent, fins a mitjan segle X, quan documentem els intents de crear un monestir per a dones, però en tenim molt poques dades. L'any 962 Riquilda, filla dels comtes de Barcelona, Guifré II i Garsenda, i vescomtessa de Narbona, va llegar part dels seus béns perquè el bisbe de Girona construís un monestir, davant la ciutat, en honor de santa Maria, sense especificar si havia de ser de dones. El 992 el seu cosí germà, el comte Borrell II, va donar unes terres a la casa de Santa Maria de les Puelles de Girona, fet que pot apuntar la presència d'una comunitat de dones en el lloc. Una altra notícia que podria corroborar l'existència d'aquest monestir és una làpida sepulcral, datada a la darrerïa del segle X, d'una religiosa que volia ser recordada. La traducció de la inscripció en llatí diu: «En aquest túmul reposa soterrada en pau Maria, abadessa consagrada a Déu, de record venerable, tot esforçant-se en els dies de la seva vida en obres santes i en els manaments; persistent en les almoines, molt devota envers les memòries i oracions dels sants, conservant amb cura extrema la regla del monestir, roman en la virginitat de Déu».

Segons Anscari M. Mundó, que va estudiar la làpida,

avui desapareguda, aquesta Maria també podria ser l'autora de l'estola de sant Narcís conservada a l'església de Sant Feliu de Girona, teixida segurament per al nou sepulcre del sant, fet durant l'episcopat de Miró Bonfill, que morí el 984. L'estola té brodades, en llatí, aquestes paraules: «[...] Maria em va fer, qui porti aquesta estola sobre seu que pregui per mi a fi que tingui a Déu com ajuda». Firmant el seu treball, Maria manifestava el seu desig de ser recordada, a la vegada que demostrava la seva cultura –pels altres textos religiosos que hi brodà–, apropiada a una monja d'origen aristocràtic.

Malauradament no tenim cap altra informació de Maria ni de la seva comunitat, el monestir de Santa Maria, potser el record en el nom de l'antiga capella de Santa Maria de les Puellas.

3. El monestir de benedictines de Sant Daniel

També Sant Daniel deu el seu origen a la dinastia comtal de Barcelona i Girona. El 18 de juny de 1015 el bisbe de Girona, Pere Roger, va vendre als comtes de Barcelona, Ramon Borrell i Ermessenda de Carcassona, l'església i alou de Sant Daniel. El bisbe, germà de la comtessa, necessitava diners per reparar la catedral, que estava en tan mal estat que en dies de pluja no s'hi podien ni celebrar els oficis religiosos. El 16 de març de 1018 Ermessenda i el seu fill Berenguer Ramon I, van donar diverses terres a la casa i cenobi de Sant Daniel i a «[...] tots els clergues, dones consagrades a Déu, laics d'un i altre sexe que en el

dit lloc serveixin Déu i els sants». Es desconeix la data exacta de fundació del monestir de Sant Daniel, però la podem situar entre aquests dos anys, entre 1015 i 1018. La compra de l'església i alou de Sant Daniel feta pels comtes el 1015 potser ja estava pensada per a una fundació monàstica, però no tenim constància d'una comunitat religiosa vivint a Sant Daniel fins el 1018. Sí que podem afirmar que en la fundació hi tingué un paper essencial Ermessenda de Carcassona, que va participar intensament en el desenvolupament polític dels comtats catalans i sempre es va mantenir vinculada a la ciutat de Girona, on fou benefactora i promotora de la catedral i del monestir de Sant Daniel. Va morir l'any 1058 i va voler ser enterrada a la catedral de Girona.

Es desconeix el nom i la procedència de les primeres monges que van viure a Sant Daniel. La primera abadessa coneguda és Bonafilla, documentada el 1028. A principis del segle XI Sant Daniel era l'únic cenobi femení de les actuals comarques gironines. L'any 1017 el comte de Besalú, Bernat Tallaferró, va aconseguir que el papa expulsés les monges benedictines de Sant Joan de les Abadesses, acusant-les de dur una vida de dissipació, i li transferís el patrimoni monàstic. Potser algunes d'elles van traslladar la seva devoció a Sant Daniel.

Les monges del monestir de Sant Daniel havien de tenir origen noble per línia materna i paterna, encara que també s'acceptaven monges d'extracció més humil com a llegendes. En alguns casos podien obtenir dispensa de naixement il·legítim. La majoria de monges havien entrat al monestir essent nenes i seguint la voluntat dels

seus pares i mares o tutors, que ho entenien com una donació, un acte de devoció. En l'oblació o acte de lliurament d'una noble a un monestir es donava també un dot al cenobi com a aportació econòmica al sosteniment de la nena. La signatura del document anava acompanyada d'una cerimònia d'entrada al monestir, en la qual se simbolitzava l'acolliment de la nova professa cobrint-li la mà amb una tovallola.

La comunitat de Sant Daniel estava formada per una vintena de monges. Les de més rang formaven el Capítol i eren conegudes com a *domina*. Les monges llegendes no havien fet tots els vots i solien dedicar-se a feines domèstiques. A Sant Daniel es repeteixen els cognoms de les famílies nobles de les comarques gironines, especialment entre les abadesses, que regien la comunitat monàstica. L'abadessa era escollida pel Capítol i ocupava el càrrec fins a la seva mort. Les seves atribucions eren, entre altres, admetre les novícies, regular l'entrada i sortida de les monges, escollir el rector de la parròquia i el capellà de la comunitat, i administrar el patrimoni del monestir.

Algunes monges exercien un ofici, el qual implicava unes feines determinades i estava vinculat a un patrimoni concret: els més antics i importants eren els càrrecs de priora i sagristana; més tard es van crear els d'infermera, cambrera, piatera i cellerera.

Les mesures decretades al segle XIII pel papa Bonifaci VIII van estrènyer el significat de la clausura de Sant Daniel i dels ordes femenins. Establia limitacions en l'entrada i sortida del monestir i en l'accés de clergues i laics. Al segle XIV el bisbe de Girona interpel·là en més d'una

ocasió l'abadessa per tal que no s'excedís en la concessió de llicències per sortir del monestir.

De fet, no totes les monges de Sant Daniel feien vida en comú, moltes vivien en les seves cel·les o cases particulars amb una serventa i només es reunien per celebrar el Capítol i els oficis religiosos.

El monestir, a més de comunitat religiosa, era titular d'un extens patrimoni que, des de la vall de Sant Daniel, s'escampava per molts indrets de les actuals comarques gironines: terres, masos i rendes, que constituïen el sostèn econòmic de la comunitat. És per això que l'abadessa exercia també de senyora feudal, malgrat que les decisions que afectaven a l'administració de les propietats es prenen en comunitat al Capítol. A la vegada, a redós del monestir es van anar construint cases, horts i magatzems, que amb el temps es van convertir en un petit nucli de població.

El 25 de febrer de 1491 la ciutat organitzà unes exèquies per a la infanta Beatriu d'Aragó, traspasada l'any anterior. Beatriu d'Aragó i de Pimentel era mare de l'infant Enric d'Aragó, lloctinent general de Catalunya, a més de comte d'Empúries. La ciutat, el bisbe i el capítol es bolcaren en la cerimònia, tal com queda reflectit en el manual d'acords del Consell de la ciutat d'aquell any, per la qual es construï un tabernacle dins la Catedral, davant l'altar major, cobert de draps amb les armes de la senyora infanta i les de la ciutat i, al capdamunt, una imatge d'argent de la Verge Maria. La descripció de la cerimònia no només fou de paraula, sinó també retratada en un dibuix del tabernacle envoltat de les monges de Sant Daniel (vegi's la imatge

que precedeix aquest article). I és que les monges foren convidades expressament a participar en les exèquies per part dels jurats de la ciutat. Més enllà de les motivacions per celebrar amb tanta pompa i honor l'aniversari, l'esdeveniment ens permet posar cara a algunes de les monges de Sant Daniel que assistien activament a les cerimònies de la ciutat; i a través de la documentació conservada a l'arxiu del monestir també podem posar-los nom: Violant Xammar, abadessa; Elionor de Sant Celoni, priora; Anna Elionor de Cruïlles, infermera; Francina Alemany, Segismonda Llavià, Maria de Sant Martí, Elisabet de Biure, Joana de Cartellà, Violant Miró, Isabel de Cartellà, Violant de Biure i Aldonça de Mont-rodon.

Podem aventurar la forta ascendència de les monges sobre la població de Girona com un dels motius de la seva participació, però també l'expressió dels vincles que devia tenir la difunta, comtessa d'Empúries per matrimoni, amb la comunitat benedictina. Aquests lligams entre les dones de Sant Daniel i les del casal d'Empúries ja venien d'antic, com quan, entre altres episodis, el 1175 Brunissenda d'Empúries, vídua, hi havia entrat com a monja.

4. El monestir de Cadins

El monestir de Cadins fou fundat l'any 1169 a Cabanes (l'Alt Empordà) i el 1492 es traslladà a Girona. Acollia una comunitat de monges bernardes —és a dir, de l'orde del Cister, sorgit de la reforma monàstica de sant Bernat—, que havien vingut de Valldemaria, monestir fundat cap el 1146

prop de Maçanet de la Selva. A Cabanes ja existia una església dedicada a sant Feliu, per aquest motiu el monestir fou conegut com a Sant Feliu de Cadins, malgrat l'advocació a Maria de totes les fundacions cistercenques.

El 1169 una butlla del papa Alexandre III convertia la casa empordanesa en abadia i hi supeditava el priorat de Valldemaria. Cadins de seguida es convertí en objecte d'interès i favor de moltes persones, que beneficiaren el monestir amb llegats testamentaris i donacions que permeteren a les monges anar acumulant patrimoni. El 1295 el monestir albergà a Blanca d'Anjou la nit abans del seu casament amb el rei Jaume II, a Vilabertran; en cent anys el cenobi s'havia convertit en una casa de prestigi. No obstant això, el segle següent portà grans dificultats econòmiques per a la comunitat: deutes, censos que no es cobraven, etc. El 1456 se signà la unió del priorat de Cadins amb el de Valldemaria, en un intent de reflotar les rendes d'ambdós monestirs; en aquells moments Valldemaria també passava per mals moments i només hi vivien dues monges. Però la unió no fou gaire efectiva i al segle XVI Valldemaria fou annexionat a Sant Daniel. La crisi de Cadins s'agreujà a mitjan segle XV amb motiu de la Guerra Civil catalana, que comportà algun assalt al monestir i l'enderrocament de certes parts. El 1491 la situació devia ser prou greu com perquè les monges es plantegessin traslladar-se a Girona i el 1492 decidissin abandonar el seu emplaçament original, volgutament aïllat enmig de la natura, que s'havia convertit en un problema o un perill. Es preferí la vida a la ciutat, més segura i més prospera a altres famílies riques i poderoses, és a dir, més prospera a noves donacions i proteccions.

El manual d'acords del Consell de Girona recull la sessió de 22 de desembre de 1491, en què es tractà una proposició sobre el trasllat de les monges de Sant Feliu de Cadins a l'interior de la ciutat, al costat de l'església del Mercadal, per la qual cosa es demanava que els jurats sol·licitessin els permisos necessaris a les autoritats pertinents, entre elles el papa, i col·laboressin econòmicament en la vinguda de la comunitat. El Consell es va mostrar favorable a la proposició i es va nomenar una comissió que tractés el tema juntament amb els jurats; per la seva part, la comunitat de Cadins, el 3 de febrer de 1492, escollí dues monges com a procuradores per tractar amb llibertat sobre la qüestió: Estrussa d'Estruç i Elionor de Vilanova. En aquells moments deu monges formaven la comunitat, un nombre important per una abadia que des de la seva fundació havia anat acumulant un patrimoni destacat. L'11 d'abril de 1492 els jurats donaren a la comunitat unes cases i horts al Mercadal, on es podria edificar el nou monestir, al qual es traslladarien les monges amb totes les seves pertinences, ornaments, joies i béns mobles. El 10 d'octubre el bisbe Berenguer de Pau, en un acte solemne amb altres prelats, els jurats de la ciutat, diverses personalitat i molts fidels «[...] feu la benedicció e intitulà lo dit monastir, lo monastir de les monges de la Verge Maria del Mercadal de Gerona de l'orde de Sant Bernat». En aquell moment es posà la primera pedra del monestir. Per als oficis i celebracions religioses, la comunitat va utilitzar l'església de Santa Susanna del Mercadal fins al segle XVIII.

5. El monestir de Santa Clara

La fundació del convent de Santa Clara de Girona data de l'any 1319 i fou promoguda per l'infant Joan d'Aragó, fill de Jaume II. La comunitat fundacional va arribar el 20 de desembre de 1320 procedent de Castelló d'Empúries. El convent estigué de sempre molt vinculat als jurats de la ciutat, els quals, el 1331, sol·licitaren al rei la compra d'uns terrenys per edificar un nou monestir i el 1332 demanaren als ciutadans que col·laboressin, amb diners, en la construcció i manutenció del convent i les seves monges.

Les clarisses de Girona seguien la segona regla o regla urbaniana (aprovada el 1263), que mitigava els rigors de la primera regla de santa Clara; això vol dir que la comunitat podia tenir béns. No obstant això, al llarg dels segles la comunitat sempre va viure d'uns ingressos constantment exigus. Els framenors tenien cura de les ànimes de les monges clarisses: un sacerdot franciscà celebrava els oficis i administrava els sagraments a les monges. Les monges, com els frares franciscans, estaven sota l'autoritat del pare provincial de la província d'Aragó. Al segle XV diverses veus denunciaven la relaxació dels costums en molts monestirs de clarisses i de franciscans, i havien anat alçant-se veus que demanaven una reforma de l'orde. En molts convents van aparèixer dues faccions, els conventuals i els observants, partidaris aquests últims d'un retorn a l'esperit franciscà original.

El 1488 s'efectuà la reforma del convent de Santa Clara de Girona, quan la intervenció decidida del rei Ferran II,

a petició dels jurats de la ciutat, va propiciar la substitució d'algunes monges gironines per monges coletines —que seguien la reforma de santa Coleta— del monestir de Gandia, tal com relata Julià de Chia. La reforma coletina implicava un retorn a la regla primitiva o primera regla de santa Clara, segons la qual les monges dejunaven pràcticament tot l'any, excepte els dies de festa.

L'any 1488 es van intensificar les peticions dels jurats a les autoritats franciscanes i també al rei i al lloctinent de Catalunya perquè afavorissin la reforma del convent de Santa Clara. Demanaven, en concret, l'expulsió de diverses monges que no duïen una vida suficientment honesta i religiosa, tot i que també procuraren la restitució dels dots que les monges havien donat al monestir en el moment de la seva professió, per tal que poguessin ingressar en altres cases religioses. L'estiu d'aquell any s'expulsaren de Girona Sibil·la Escala, abadessa, i les monges Francina Conesa, Joana Casanoves, Caterina Puig, Elionor Calvet, Francina Coll i Elionor Riera. Al seu lloc vindrien diverses monges del convent de Santa Clara de Gandia, ja reformat. Les autoritats municipals, a més de preocupar-se perquè les monges que marxaven i, sobretot, les que es quedaven a la ciutat, visquessin amb comoditat i devoció, cercaren també la manera de sufragar les despeses de les obres i reparacions de les cases i cambres del monestir. A més, des de l'any 1489 els jurats de la ciutat estaven facultats per administrar els béns temporals de les monges, atès que arran de la reforma la comunitat no podia tenir béns. L'infant Enric d'Aragó, lloctinent de Catalunya, els va nomenar protectors del

monestir i, per tant, eren els encarregats de nomenar-ne els procuradors cada dos anys.

Paral·lelament, Ferran II i Isabel I van veure ratificada la seva voluntat de reformar els monestirs femenins dels seus regnes i redreçar-ne la relaxació dels costums. L'any 1494 el papa Alexandre VI els autoritzà a nomenar uns visitadors per als monestirs de la província franciscana de Catalunya, Joan Daza i Miquel Fenals. Aquests, després de les visites efectuades, dictaren noves ordinacions per als convents femenins que insistien en la clausura, la vida en comú, el respecte als vots i a la regla i a complir la vida espiritual.

Però, malgrat la intercessió de reis i jurats, la reforma no satisfieia totes les autoritats franciscanes, especialment de la branca dels claustrals, com s'observa en les dificultats per recuperar els dots de les monges expulsades o en l'excomunicació amb què el lector de la Seu amenaçà les monges arribades de Gandia i les persones que n'havien afavorit la vinguda. Aquestes reticències s'inscriuen en les tensions entre claustrals i observants, que caracteritzen la història de franciscans i clarisses al llarg dels segles XV i XVI.

6. Donades de l'Hospital de Santa Caterina

Dins el context d'eclosió urbana i aparició de noves expressions de religiositat, al segle XIV a Girona documentem l'existència de les donades de l'Hospital de Santa Caterina. L'Hospital fou fundat l'any 1211 per una con-

fraria laica, la confraria de Sant Martí, i era un alberg per a pobres i malalts, per aquells que no tenien casa ni feina. Les donades eren dones que, per amor a Déu, es donaven a l'Hospital i als seus pobres: donaven els seus béns per al sosteniment del centre i la seva vida per servir els pobres.

La seva donació es formalitzava davant notari a partir d'un contracte de *deditio*, pel qual les donades entraven a viure i a treballar a l'Hospital *toto tempore vite mee*; l'hospital les mantindria, les alimentaria i les acolliria, i elles col·laborarien en el seu dia a dia, atenent les necessitats dels pobres acollits en aquesta institució.

La majoria d'aquestes dones havien estat casades amb artesans de Girona i van decidir rebutjar la vida que els reservava la societat com a vídues per donar-se al servei de Déu, en concret a l'atenció personal als pobres. Dels contractes de donació conservats en el fons documental de l'Hospital de Santa Caterina, sabem que Guillerma era la vídua d'un flassader, Bartomeu d'Araví; Geralda era la dona d'un fuster, difunt, de Girona, Pere Bassó; Margarita era la vídua d'un sabater, Pere Sa Illa, i Francesca, d'un paraire, Guillem Terrés; de Brunissenda només podem dir que el seu difunt marit era ciutadà de Girona, el mateix que sabem del pare de Bonanata, que va entrar a l'hospital de soltera l'any 1330.

El fet que la majoria d'aquestes donades fossin vídues ens fa pensar que una de les motivacions de la seva decisió va ser la voluntat d'assegurar-se una residència i una mantenció per a la seva vellesa; és a dir, que la seva intenció de benefactors de l'Hospital es pot entendre també com una necessitat de ser-ne beneficiàries. En elles s'unien les

dues vessants de la caritat, la de qui dona i la de qui rep: donaven els seus béns i eren acollides, com també passava en el cas de les vídues que es retiraven en convents i monestirs. Les donades, com les beguines, van practicar la seva manera d'entendre la religió des de la llibertat, entenien que el servei a Déu no requeria necessàriament enclaustrar-se, sinó fer treball social i atendre els pobres i els marginats. Les seves formes de vida no es tancaven en murs ni claustres sinó que els superaven. Durant anys les donades, i també els donats, van dotar de personal als hospitals, fins que als inicis del segle XV els administradors dels centres van decidir limitar-ne el nombre.

* *
*

Hem vist com les comunitats religioses femenines de Girona tanquen l'edat mitjana essent ben presents en la vida de la ciutat, tal com denota la documentació municipal. Els manuals d'acords del Consell de la ciutat, que registren les decisions i negocis del govern de la ciutat, recullen amb profusió i detall tres moments o esdeveniments destacats en la vida d'aquests monestirs: la intervenció dels jurats en la reforma del convent de Santa Clara entre 1488 i 1489, la participació de les monges de Sant Daniel en les exèquies de la infanta Beatriu l'any 1491 i la mediació dels jurats en la instal·lació de les monges bernardes de Cadins el 1492. El govern estava summa-ment interessat per aconseguir fons per sustentar les men- dicants, per fer participar les monges de Sant Daniel en les cerimònies urbanes i, encara, per afavorir la instal·lació

d'una altra comunitat. La ciutat necessitava monestirs on col·locar les noies joves, monges que resessin per les ànimes de gironins i gironines, i institucions que poguessin rebre la caritat i les almoines dels fidels. Les monges, encara que es volguessin tancades en un claustre, eren plenament presents en la vida de la Girona medieval, o potser ja moderna.

Bibliografia

ANDERSON, B.S., ZINSSER, J.P. *Historia de las mujeres: una historia propia*. 3a ed. Barcelona, 2000.

CARRERAS, J. «El monestir de Santa Clara de Girona». *Revista de Girona*, 161. Girona, (1993), p. 36-39.

CHÍA, J. de. *La festividad del Corpus en Gerona*. Girona, 1883, p. 193-223

GIRONELLA, A. *Girona: convents i monestirs, segles X-XIX*. Girona, 2005.

– *El monestir de Sant Daniel de Girona, mil anys de vida a la vall*. Girona, 2010.

– «Dones als hospitals medievals: les donades de l'Hospital de Santa Caterina de Girona». *Moments històrics de les dones a Catalunya*. Barcelona, 2013, p. 69-70.

MALLORQUÍ, E., SIERRA, E. «La imposició de la clausura al Monestir de Sant Daniel de Girona, 1300-1370». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 52, 2011, p. 243-288.

MIRAMBELL, E. «Les religioses bernardes al Gironès», *Revista de Girona*, 155, 1992, p. 640-647.

MUNDÓ, A.M. (1994). «L'abadessa Maria, artista venerable. Maria i l'estola dita de Sant Narcís». *Catalunya Romànica*, vol. I, 1994, p. 143-144.

PUIGDEVALL, N. *Història de la comunitat cistercenca de Cadins (1169-1192)*. Girona, 1992.